

Kunnen we hierop bouwen?

Rapportage BurgerPanel Rotterdam

23 augustus 2010

Henk Oosterling

Allereerst zou ik het panel willen complimenteren met de creatieve titels van een aantal van haar rapporten. Sommige springen er echt uit: “Hoe ik mijn fiets stal.....”, “Wie een kuil graaft, ..”. Ook de titel van dit rapport is goed getroffen: “Kunnen we hierop bouwen?” Deze titel biedt genoeg mentale ruimte om je gedachten over het onderwerp te laten gaan. Ze geeft te denken. Twee zaken schuiven in elkaar: ‘bouwen op’ als een fysieke aangelegenheid – heien in en stenen stapelen op klei en zand – en ‘bouwen op’ als een vorm van wederzijds vertrouwen. In termen van de integrale gebiedsontwikkeling komen de pijlers fysiek en sociaal in elkaars verlengde te liggen. Bouwen vergt vertrouwen.

Straatleven

Maar dan gaat het om meer dan erop vertrouwen dat de boel niet bij de minste of geringste beving instort, omdat er teveel zand en te weinig vlechtwerk in het beton zit. Of erop vertrouwen dat het gebouw zijn 40 jarige afschrijvingstermijn haalt. De titel suggereert een architectuur van het sociale, een sociale architectuur. Hoe bouw je sociale verbanden? Dat is wat anders dan sociale woningbouw. Daarbij gaat het vooral om betaalbare, comfortabele binnenruimten op steeds riantere kavels. Bij sociale architectuur gaat het om de leefbaarheid van de buitenruimte. Daar hoort naast fysiek en sociaal ook cultuur bij. Het moet immers aangenaam en onderhoudend toeven zijn. En dat alles ook nog eens rendabel. Want

investeringen in sociaal en cultureel kapitaal moeten uiteindelijk economisch lucratief zijn. Concreet draait alles dus om kwalitatief straatleven, om *streetlife*, zoals het - wellicht iets te *urban* - in de recentelijk uitgebrachte nota 'Architectuur en Rotterdam' heet. De gemeente Rotterdam presenteert architectuur als een 'drijvende' kracht voor de ontwikkeling van de stad. Drijvend niet als flow – die Maas vloeit wel - maar veel actiever: drijvend als *push*, als *drive*. Maar wie is precies de 'driver'? Welke partijen besturen via de architectuur de stad? Die vraag exploreert het BurgerPanel in haar rapport.

Skyline

Voor enig inzicht dient eerst de definitie van architectuur iets te worden opgerekt. Lang sloeg de term 'architectuur' uitsluitend op het ontwerpen en bouwen van afzonderlijke, vaak grote en doorgaans dure kolossen. Vroeger waren dat paleizen en kathedralen die macht, beheersing en elegantie uitstraalden. Powerplay. Inmiddels leven we in 'globale tijden' en zijn we omringd met zulke gebouwen. Aan zo'n global exposure kan geen enkele zichzelf respecterende metropool zich onttrekken op straffe van politieke boersheid. Zo is architectuur iconisch gaan samenvallen met het stadsbeeld. De stad als een logo. Dat laatste noemen we dan maar gemakshalve de identiteit van de stad. Daar is niets mis mee.

Rotterdam Architectuurstad. Maar we hebben het dan vooral over de skyline waar iedere Rotterdammer terecht trots op is. Skyline en straatleven staan ver van elkaar af. De eerste vergt de nodige distantie. Het is een plaatje dat je van veraf beschouwt. Straatleven, daar zit je echter middenin. Zodra skyline straatleven wordt, verandert vaak het oordeel erover:

een torenflat tegenover je is vaak minder spannend dan een lijn van pieken aan de horizon.

Architectuur is geleidelijk getransformeerd tot stedenbouw. Daarmee komt infrastructuur in beeld: wegen, stations, maar vooral mobiliteit. Rotterdam kan er niet genoeg van krijgen en doet er met zijn grote evenementen - waar het ook nog om zo snel mogelijk bewegen gaat - nog een schepje bovenop: marathons, Bavariarace, Tour de France. Misschien komt het besturen van een stad tegenwoordig op het volgende neer: ervoor zorgen dat massale bewegingen altijd gericht zijn en gecoördineerd verlopen, zodat ze niet in blinde paniek kunnen omslaan. Dan hebben we de poppen aan het dansen.

Bewoners van Rotterdam bewegen zich in en door buitenruimtes. Dat zijn eigenlijk de mazen in de grootstedelijke web. Hun leegte verbindt mensen. Het zijn net als mazen de ogenschijnlijk loze tussenruimtes die toch samen het netwerk vormen. Daarmee wordt de definitie van architectuur weer iets verder opgerekt. Afgelopen week zat ik met de Deense architect Jan Gehl bij Ymere in Amsterdam. We spraken over de rol van wooncorporaties in de 21e eeuw. Gehl was op verzoek van de gemeente Rotterdam in 2006 al hier geweest. Hij heeft zich zijn leven lang met buitenruimtes beziggehouden en zijn bureau werkt wereldwijd aan wat hij in een titel van een van zijn beroemste boeken noemt: *Life between buildings*, leven tussen gebouwen. Aan dit leven wordt pas sinds kort systematisch aandacht geschonken. Gehl somt 12 criteria op waaraan een buitenruimte moet voldoen. Het gaat te ver daar nu op in te gaan. Het volstaat om vast te stellen dat iedereen ondertussen beseft dat het denken over buitenruimtes een vak apart is en dat dat dus niet uitsluitend aan beleidsmakers en architecten kan worden overgelaten.

Burgers

Maar wat gebeurt er dan precies in de buitenruimte? De Franse filosoof Michel Foucault laat dat indringend zien in zijn kritische analyse van de moderne stad: door stenen te stapelen construeer je tegelijkertijd relaties tussen mensen. Ze zien elkaar, spreken met elkaar, ontmoeten elkaar, houden met elkaar rekening. Als een plein te stenig is of als er in de plint van een gebouw alleen maar parkeergarages zitten, nodigt dat niet uit tot flaneren en zeker niet tot belangeloze ontmoetingen en gesprekken. Al bouwend wordt burgerschap geproduceerd. Bouwen beïnvloedt je zelfbeeld en creëert de tussenruimte waarin je je tot anderen en in de ogen van die anderen tot jezelf verhoudt. Op een regenachtige dag zorgt te veel hoogbouw die te dicht op elkaar staat ervoor, dat je alleen nog bezig bent met het beschermen van je regenscherm tegen de slagregens, terwijl die paraplu eigenlijk bedoeld is om je tegen de regen te beschermen. Te veel camera's versterken het gevoel van onveiligheid en stimuleren wellicht een sluimerende paranoia, te veel spiegelende plintramen versterken het structureel ingebouwde narcisme van consumenten die gewend zijn zichzelf - via hun transparante reflectie - in de etalageruit met de uitgestalde waren te identificeren. Het is al van hen voordat het is gekocht. Ook collectief verlangen wordt zeer subtiel door architectuur bepaald.

Je kunt het ook politiek verwoorden: buitenruimte disciplineert bewoners tot burgers. We spreken niet voor niets over het BurgerPanelRotterdam. Een burger is namelijk iemand anders dan een bewoner, ook al zitten ze allebei in hetzelfde lijf. Een burger onderscheidt zich ook van de

klant/koper. Die stemt met zijn koopgedrag, de burger met het rode potlood.

Vanaf het moment dat je de voordeur achter je dichttrekt, ben je een burger. De burger denkt grootstedelijk. Hij is aanspreekbaar op zijn publieke gedrag. We hebben in de wijk Bloemhof onlangs een van de weerzinwekkende dilemma's van haast ondraaglijke zware verantwoordelijkheid meegemaakt, waar een wildplasser de man en zijn zoon die hem erop aanspraken neerschoot. Burgers zijn niet alleen wettelijk aansprakelijk maar ook moreel verplicht om elkaar op een fatsoenlijke manier te bejegenen. Zo wordt via de buitenruimte de burger verondersteld met de overheid mee te denken. Hij bestuurt met zijn gedrag de stad. Zijn bewegingsvrijheid is een maatstaf voor hoe vrij de stad is.

Communicatief ontwerpen

Het ligt dan ook voor de hand dat burgers daadwerkelijk inspraak in de inrichting ervan willen en krijgen. Precies die 'drive' brengt het BurgerPanelRotterdam, in het rapport: "Kunnen we hierop bouwen?" in beeld. Willen burgers over de inrichting van de buitenruimte meespreken? En – zo mogelijk – mee te beslissen. Kunnen ze dat? Burgers mogen dan allemaal verstand hebben van voetbal, het zijn geen architecten. Misschien hebben ze liever dat hun vertegenwoordigers dat goed regelen en willen ze daarop vertrouwen. Sommige groepen burgers zijn al dat participeren moe en vinden dat het omslaat in participathologie. Voor hen duidt dat aandringen op participatie op de angst van de overheid om de greep op de samenleving te verliezen. De vraag om mee te praten zou wel eens kunnen duiden op een vertrouwensbreuk.

Maar dat is wellicht iets te zwartgallig. Laten we het als een democratische geste zien waarin tegemoet wordt gekomen aan de esthetische mondigheid van 21e eeuwse burgers. Dan wordt er vooral een nieuw burgerrecht geformuleerd: meepraten en daarmee meebesturen over de stad. Met deze inspraak wordt er in de definitie van architectuur een vierde laag opgelegd. Dat is het vlak van ontwerp en planning, tot voor kort het terrein van architectenbureaus, wooncorporaties en diensten. Dat verklaart die merkwaardige term die plotseling in de nota *Architectuur en Rotterdam* opduikt: communicatief ontwerpen. Dit wordt summier gedefinieerd als “een ontwerpproces waarbij bewoners van de stad worden betrokken. Wensen kunnen dan in een vroeg stadium bekend worden en meegenomen in de plannen”(48).

Communicatief ontwerpen gaat over communicatie en participatie van burgers - geen bewoners en geen klanten - bij het inrichten van de stad, van skyline tot straatleven. Het richt zich niet direct op bewonersorganisaties, evenmin op huizenbezitters. Net als bij de skyline moeten burgers niet een direct belang hebben. Daar zijn andere middelen voor. Het gaat, net als in het BurgerPanelRotterdam, om oprechte belangstelling en niet om directe belangen. Vandaar dat het begrip ‘interesse’ voor het Panel zo belangrijk is. Ze slaan daarmee de spijker op de kop. Deze belangstelling gaat over wat er zich tussen mensen en tussen gebouwen bevindt: tussen (inter) zijn (esse). Met interesse als open houding naar anderen wordt de basis van betrokkenheid bij de publieke ruimte en de publieke zaak aangeduid: alleen vanuit zo’n onbevangen, belangeloze openheid kunnen er soepele en waardevolle ontmoetingen plaats vinden. Daarbinnen is geen plaats voor korte lontjes.

En toch. Laat ik afsluiten met enkele even concrete als prangende vragen die door het begrip ‘communicatief ontwerpen’ worden opgeroepen. De kernvraag van de gemeente aan het panel was: Hoe kunnen burgers een *goede* rol spelen bij het verbeteren van de architectuur? Om dit ‘goede’ draait alles. Misschien komt dit neer op de volgende vragen waarmee ik wil afsluiten:

Wanneer begint de communicatie? Waar wordt de creativiteit van burgers gezocht? In welke taal wordt er gecommuniceerd als je nagaat hoe technisch en geïnformeerd beleidstaal vaak is? En wat is de uitkomst van deze communicerende participatie: een gezamenlijke agenda die uitgevoerd wordt of een bedankje voor het meepraten van de beleidsmakers die vervolgens overgaan tot de orde van de dag? Kortom, waarde wethouder Karakus, hoe kan zo’n hoogst interessant initiatief als ‘communicatief ontwerpen’ meer worden dan een verkapte draagvlakexercitie?